

Сергије Димитријевић

Савремене коване и пресоване имитације средњовековног
српског сребрног новца

Sergije Dimitrijević

Imitations modernes des monnaies d'argent
serbes médiévales

Посебан отисак из СТАРИНАРА — органа Археолошког института
Нова серија, Књига XXVI, Београд, 1975.

Extrait du STARINAR — Revue de l'Institut Archéologique
Nouvelle série, Volume XXVI, Beograd, 1975.

Савремене коване и пресоване имитације средњовековног српског сребрног новца

У временском раздобљу пред други светски рат појавиле су се, поред појединачних ливених примерака, и коване имитације средњовековног српског сребрног новца.

Поједини аутори објавили су у својим радовима као оригинале примерке седам таквих кованих фалсификованих врста (види преглед фалсификованих врста — рубрика Фалсификат објављен као оригинал).

Да би стручњаци, музеји и власници приватних збирки били обавештени о постојању фалсификата, неопходно је да се све познате врсте кованих и пресованих имитација (фалсификата) објаве, по могућству паралелно са оригиналним материјалом. То редовно чине многи угледни научници, научне установе и научне публикације.¹

Све нас је то подстакло да упознамо нашу научну јавност, стручњаке, музеје и сакупљаче, са постојањем ових кованих фалсификата, са свим постојећим њиховим врстама на које смо наишли, да их објавимо упоредо са оригиналним материјалом и да се осврнемо на ову групу фалсификата као целину, покушавајући да ра-

светлимо историју њеног постанка и растурања ових примерака.

Пре свега осталог приказаћемо 23 врсте фалсификата који се јављају у 38 варијанти. Уз сваку од таквих фалсификованих врста донели смо и слику једног оригиналног примерка, као и податке о бројности оригинала. Све индикације о бројности оригиналних примерака појединих врста приказују садашњу бројност коју смо нашли у току прегледа готово свих приватних и јавних збирки, сем у случајевима када је то изричито наглашено.

Напомињемо да смо описе фалсификованих врста свели на нужни минимум. Код описа варијаната не дајемо све детаље већ само неке, карактеристичне за диференцијацију међу варијантама. Остале се виде на сликама.

Уз то дајемо податке: 1) О објављеним цртежима тих врста које се највећим делом налазе у књизи С. Љубића, Опис југославенских новца, Загреб, 1875; 2) О реткости тих врста у време С. Љубића (подаци у напоменама); 3) О објављивању фалсификата као оригинала (посебна рубрика); 4) О разликама фалсификата од оригинала које указују на начин њиховог настанка или на њихове посебне карактеристике; 5) О ранијим погрешним опредељењима припадности поменутих врста, која су утицала на избор врсти за фалсификовање.

Преглед фалсификованих врста (дат са подацима о оригиналним примерцима)

1. Врста

Феудалац: Бранко (Младеновић)

Опис лица: Шлем са чекркли челенком. Натпис: СЛ8ГА — БРАНКО

¹ Prof Dr Hugo Gaebler, Fälschungen Makedonischer Münzen I — VIII, Sonderausgabe aus Sitzungsberichten der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-Hist. Klasse 1931, XII; 1935, XXII; 1936, XXVI; 1937, XXX; 1938, XXIX; 1939, Nr 17; 1940, Nr 14; 1941 Nr 16. Berlin 1931 — 1942, Verlag der Akademie der Wissenschaften.

Sir George F. Hill, fellow of the British Academy, Becker The counterfeiter, Part I, Spink and Son, 1955, p. 72 Tab. I — VIII; Part II, Idem, p. 39, Tab. IX — XIX.

J. N. Svoronos, C. Christodoulos et les faussaires d'Athènes — Journal international d'archéologie numismatique Tom XX, 1920 — 1921, Athènes 1922, p. 97 — 107, Tab. I — XVII (A — I); Idem Tom XXI, 1927, Athènes 1927, 141 — 146, Tab. XVIII — XXV (J — Q).

Опис наличја: Исус седи на престолу са наслоном.

Фалсификат: Слика 1 (примерак из збирке А. Станојевића).

Оригинал: Слика 2 (примерак из збирке British Muzeum-a).

У свему било познато, до новог налаза из Падине, 6 примерака који се налазе у три збирке.

Цртеж: Љубић, Таб. XV, 18.

Напомене: То је једина позната врста овог феудалца. С. Љубић је знао само за један примерак.

2. врста

Феудалац: Андреаш (Вукашиновић)

Опис лица: Натпис у редовима (слова растављена и донекле модернизирани): БЪГО/ВЪРНН/АНДРЕ/АШИ

Опис наличја: Исус стоји испред супеданеума.

Фалсификати — варијанте: 1) Без тачака испред доњег реда — слика 3 (примерак из збирке С. Димитријевића). 2) Три груписане тачке испред доњег реда — слика 4 (примерак из збирке С. Димитријевића).

Оригинал: Слика 5 (примерак из збирке Народног музеја у Софији). У свему познато 24 примерка.

Цртеж: Љубић, Таб. XI, 6.

Напомене: Фалсификати су већег пречника од свих познатих оригиналних примерака.

То је пре рата била једина позната врста овог феудалца.

Љубић је знао за два примерка.

Напомињемо да су наличја ове две фалсификоване варијанте упркос извесне сличности рабене различитим калупима. То се види из облика супеданеума (упореди слике 3 и 4).

Коришћење истих калупа: Калуп којим је искована прва фалсификована варијанта, после урезивања допунских ознака служио је за израду друге варијанте (упореди лица слика 3 и 4).

3. врста

Феудалац: Гропа

Опис лица: Четвороредни натпис (разрешен): По милости божјој Гропа.

Опис наличја: Исус стоји испред супеданеума.

Фалсификати-варијанте: 1) На крају последњег реда нема ништа — слике 6 (примерак из збирке В. Перића). 2) На крају последњег ре-

да: три груписане тачке — слике 7 (примерак из збирке С. Димитријевића).

Оригинал: Слика 8 (примерак из збирке Народног музеја у Будимпешти). То је уникат.

Цртеж: Љубић, Таб. XIV, 23.

Напомене: С. Љубић је знао само један примерак диференциране врсте, и то тај исти (поклапање цртежа и фотографије).

Коришћење истих калупа: Калуп наличја ове фалсификоване врсте, на којој су урезани допунски знаци коришћен је за врсту 4 (1 и 2 варијанта) — (упореди фалсификована наличја слика 6, 7, 9 и 10).

Калуп лица ове фалсификоване врсте после откивања прве варијанте допуњен је са три груписане тачке за другу варијанту (упореди лица слика 6 и 7).

4. врста

Феудалац: Жупан Гропа

Опис лица: Четвороредан (у оригиналу петоредан) натпис: ПОМА/ТИ БЖН/Ж8ПАН/ГРОПА/ГН

(слова МА из првог реда, и слова АН из трећег реда спојена су у лигатури).

Опис наличја: Исус стоји испред супеданеума.

Фалсификати — варијанте: 1) Доле: ништа — слике 9 (примерак из збирке А. Станојевића). 2) Доле: П — слике 10 (примерак из збирке С. Димитријевића).

Оригинал: Слика 11 (примерак из збирке С. Димитријевића). У свему познато 7 примерака који се налазе у 5 збирки. (Напомињемо да смо врсте поделили по садржају натписа и да је укупни број примерака Гропе нешто већи).

Цртеж: Љубић, Таб. XIV, 21.

Напомене: Пошто је примерак приказан на цртежу код Љубића имао рупу у средини доњег реда натписа, те су се видели само крајњи стубићи слова, фалсификатор је начинио варијанте са два стубића и без њих. Обе не постоје као оригинали.

С. Љубић је знао само за један примерак ове диференциране врсте.

Коришћење истих калупа: Калуп наличја фалсификоване врсте 3 на коме су урезани допунски знаци, коришћен је и за врсту 4, и то прво за варијанту 1, а онда са новим допунским знацима за варијанту 2. — (Упореди фалсификована наличја слика 6, 7, 9 и 10).

На сличан начин је од калупа лица који је био коришћен за 1. варијанту 4. фалсификоване врсте, после урезивања допунских

стубића, добијен калуп за израду две фалсификоване варијанте. (Упореди лица слика 9 и 10).

5. врста

Феудалац: Бураћ (И. Балшић)

Опис лица: Шлем са челенком. На боковима натпис: ГЮ-РГЪ.

Опис налицја: Четвороредан натпис: ВЪ ХА/БА/БЛАГО/ВРНН ГЮР/ГЪ (слова ГО у другом реду и слова НН у трећем реду спојена су у лигатури).

Фалсификати — *варијанте:* 1) Испод последњег реда налицја: ништа — слике 12 (примерак из збирке С. Димитријевића). 2) Испред последњег реда налицја: три груписане тачке — слике 13 (примерак из збирке В. Перића).

Оригинал: Слика 14 (примерак из збирке Археолошког музеја у Скопљу). То је уникат.

Цртеж: Љубић, Таб. XIV, 5.

Фалсификат објављен као оригинал: Љ. Недељковић, Новчарство Балшића, Старинар XXII, 1971, Таб. I, 2.

Напомене: С. Љубић је знао само за један примерак.

Коришћење истих калуна: Калуп налицја ове фалсификоване врсте после откивања прве варијанте и урезивања допунских знакова коришћен је за откивање друге фалсификоване варијанте. (Упореди фалсификована налицја слика 12 и 13).

Калуп лица заједнички је код обе фалсификоване варијанте. (Упореди фалсификована лица слика 12 и 13).

6. врста

Феудалац: Жупан Никола (Алтомановић).

Опис лица: Шесторедни натпис: ВЪХА/БА БЛАГ/ОВЕРНН/ІЗОПАН/НККО/ЛА.

Опис налицја: Исус седи на престолу са наслоном.

Фалсификати: Слика 15 (примерак из збирке С. Димитријевића).

Оригинал: слика 16 (примерак из збирке С. Димитријевића). У свему познато 30 примерака.

Цртеж: Љубић, Таб. XIV, 20.

Напомене: С. Љубић је знао за 6 примерака диференцираног натписа, тј. за 13 примерака ове врсте.

7. врста

Феудалац: Вук (Бранковић).

Опис лица: Дворедни натпис без крста у почетку: ВЉ/КЪ.

Опис налицја: Исус седи на престолу без наслона.

Фалсификат: Слика 17 (примерак из збирке А. Станојевића).

Оригинал: Слика 18 (примерак из збирке С. Димитријевића). У свему познато 22 примерака који се налазе у четири збирке.

Цртеж: Љубић, Таб. XII, 30.

Напомене: С. Љубић је знао само за један примерак ове врсте.

Коришћење истих калуна: Калуп налицја фалсификоване врсте 14/1 варијанта коришћен је и код фалсификованих врста 7 и 22/1 варијанта, при чему су сукцесивно урезивани нови додаци. (Упореди налицја слика 38, 17 и 58).

8. врста

Феудалац: Патриарх.

Опис лица: Дворедни натпис (слова растављена): ПАТР/ІАРЪ.

Опис налицја: Исус седи на престолу без наслона.

Фалсификати — *варијанте:* 1) Горе ознака: II — слика 19 (примерак из збирке С. Димитријевића). 2) Горе ознака: III — слика 20 (примерак из збирке С. Димитријевића).

Оригинал: Слика 21 (примерак из збирке С. Димитријевића). До рата било познато три примерка, односно са другом врстом патријарха 7 примерака, и то у 5 збирки.

Цртеж: Ј. Петровић, Веома ретки српски средњовековни грошићи из села Мало Бојинце код Власотинца, Старинар 1933/34, стр. 24, бр. 116, фото гипсаног отиска стр. 16а, бр. 116.

Фалсификат објављен као оригинал: Свет. Душанић, Средњовековна монета српског патријарха, посебан отисак из књиге Српска православна црква. Два примерка из Црквеног музеја.

Напомена: У збирци С. Димитријевића постоји и фалсификат који нема поменуће стубиће. Сматрамо да су они нестали у ковању.

С. Љубић није знао за новац патријарха.

Коришћење истих калуна: Наличја обе варијанте ове фалсификоване врсте добијена су са истог калуна. (Упореди фалсификована налицја слика 19 и 20).

Калуп лица после откивања прве варијанте и урезивања допунског стубића служио је за израду друге варијанте. (Упореди фалсификована лица слика 19 и 20).

9. врста

Феудалац: Жупан Риг (?).

Опис лица: Натпис нејасан. Можда у скраћеницама: По милости божјој жупан РІГ...

Опис наличја: Исус седи на престолу са наслоном.

Фалсификат: Слика 22 (примерак из збирке С. Димитријевића).

Оригинал: Слика 23 (примерак из збирке Народног музеја у Београду). То је уникат. Он је у врло рђавом стању.

Цртеж: Љубић, Таб. XIV, 24.

Фалсификат објављен као оригинал: 1) Р. Марић, Студије из српске нумизматике, Београд 1956, Таб. XXIII, 9—10. 2) Д. Гај-Поповић и М. Васић, Новац кроз векове, Чачак 1963, сл. бр. 253.

Напомене: С. Љубић је знао само за један примерак, и то тај исти (поклапање цртежа и фотографије).

10. в р с т а

Феудалац: Влатко (Хранотић).

Опис лица: Дворедни натпис ВЛА/ТКО.

Опис наличја: Исус стоји, околу непротумачен натпис (можда на неком другом језику).

Фалсификати — варијанте: 1) Горе ништа, доле ништа — слика 24 (примерак из збирке С. Димитријевића). 2) Горе звезда, доле ништа — слика 25 (примерак из збирке С. Димитријевића). 3) Горе звезда, доле три груписане тачке — слика 26 (примерак из збирке С. Димитријевића).

Оригинал: Слика 27 (примерак из збирке Народног музеја у Београду). У свему познато 2 примерка без допунских натписа на лицу новца.

Цртеж: Љубић, Таб. XV, 19.

Напомене: С. Љубић је знао само за један примерак диференциране врсте.

Коришћење истих калуна: Наличја све три варијанте ове фалсификоване врсте добијена су са истог калуна (упореди фалсификована наличја слика 24, 25 и 26).

Калуп лица коришћен за откивање прве варијанте после стављања звезде коришћен је за откивање друге варијанте, а после стављања допунских ознака коришћен је за израду треће варијанте (упореди фалсификована лица слика 24, 25 и 26).

11. в р с т а

Феудалац: Влатко (Хранотић), са ситним натписом VUOS.

Опис лица: Дворедни крупни натпис: ВЛА/ТКО. Испод њега ситни натпис: VUOS.

Опис наличја: Исус стоји, околу непротумачен натпис (можда на неком другом језику).

Фалсификати — варијанте: 1) На крају првог реда и доле нема ништа — Слика 28 (примерак из збирке С. Димитријевића).

2) На крају првог реда ништа. Доле три звезде — слика 29 (примерак из збирке А. Станојевића). 3) На крају првог реда цвет. Доле три звезде — слика 30 (примерак из збирке С. Димитријевића).

Оригинал: Слика 31 (примерак из збирке Љ. Ковачевића). У свему познато 3 примерка са овим натписом.

Цртеж: Љубић, Таб. XV, 20.

Фалсификат објављен као оригинал: Д. Гај-Поповић и М. Васић, Новац кроз векове, Чачак, сл. бр. 255.

Напомене: С. Љубић је знао само за један примерак диференциране врсте.

Коришћење истих калуна: Наличја прве две варијанте фалсификоване врсте добијена су са истог калуна. Касније, после урезивања допунске тачке (испод десне руке Исуса) он је служио за израду треће варијанте. (Упореди фалсификована наличја слика 28, 29 и 30).

На сличан начин је један те исти калуп коришћен за све три варијанте лица ове фалсификоване врсте. После откривања прве варијанте у њега су урезани знак скраћења и звезде, а после откривања друге варијанте у њега је урезан и цвет. (Упореди фалсификована лица слика 28, 29 и 30).

12. в р с т а

Феудалац: Смил (челник).

Опис лица: Дворедни натпис СМН/ЛОВЬ.

Опис наличја: Светац стоји. Имитација натписа иде околу.

Фалсификати — варијанте: 1) Горе и доле II — слике 32 (примерак из збирке С. Димитријевића). 2) Горе и доле III — слике 33 (примерак из збирке А. Станојевића). 3) Горе и доле III — слике 34 (примерак из збирке С. Димитријевића).

Оригинал: Слика 35 (примерак из збирке С. Димитријевића). У свему познато 7 примерака, и то у 5 збирки.

Цртеж: Ј. Петровић, Веома ретки српски средњовековни грошићи из села Мало Боњинце код Власотинца, Старице 1933/34, стр. 23; фото гипсаног отиска, стр. 16а, бр. 98.

Напомене: С. Љубић није знао за новце челника Смиле.

Коришћење истих калуна: Све три варијанте наличја израђене су истим калупом (упореди фалсификована наличја слика 31, 32 и 33).

Код ове врсте фалсификата истим калупом су отковане варијанте лица 1. а после урезивања допунских стубића и варијанте

лица 2. (Упореди фалсификована лица слика 32 и 33).

Варијанта лица 3. (сл. 34) израђена је новим калупом.

13. в р с т а

Феудалац: Јаков.

Опис лица: Дворедни натпис (растављен):

ИК/ОВЪ.

Опис налицја: Исус стоји. Имитација натписа иде околу.

Фалсификат: Сlike 36 (примерак из збирке С. Димитријевића).

Оригинал: Сlike 37 (примерак из збирке С. Димитријевића). У свему познато 2 примерка.

Напомене: С. Љубић није знао за ову новчану врсту. Она је објављена после Другог светског рата од стране Р. Марића (Р. Марић, Студије из српске нумизматике, Београд, 1956. Таб. XXIII, 7—8). Ова врста појавила се у приватним збиркама још пре Другог светског рата.

Коришћење истих калупа: Један те исти калуп налицја коришћен је за израду фалсификованих врста 13, 15 и 21. (Упореди фалсификована налицја слика 36, 42 и 56).

Истим калупом кована су лица фалсификоване врсте 13 и прве варијанте фалсификоване врсте 14. (Упореди фалсификована лица слика 36 и 38).

14. в р с т а

Феудалац: Јаков.

Опис лица: Дворедни натпис (растављен):

ИК/ОВЪ.

Опис налицја: Исус седи на престолу без наслона. Имитација натписа иде околу.

Фалсификати — варијанте: 1) На крају слова К и на крају натписа ништа — Исус благосиља — слике 38 (примерак из збирке С. Димитријевића). 2) На крају доњег крака слова К тачка. На крају натписа три груписане тачке — Исус скрстио руке — слике 39 (примерак из збирке С. Димитријевића). 3) На крају доњег крака слова К тачка. На крају натписа ништа. — Око Исуса имитација натписа — слике 40 (примерак из збирке С. Димитријевића).

Оригинал: Сlike 41 (примерак из збирке Народног музеја у Београду). У свему познато 7 примерака, и то у две збирке. Од тога је већина из оставе Мало Боњинце, нађене 1928.

Цртеж: Љубић, Таб. XIV, 25.

Фалсификат објављен као оригинал: Д. Гај-Повић и М. Васић, Новац кроз векове, сл. бр. 254.

Напомене: С. Љубић је знао само за један примерак.

Коришћење истих калупа: Калуп налицја фалсификоване врсте 14/1 варијанта коришћен је и код фалсификованих врста 7 и 22/1 варијанта, при чему су сукцесивно урезани нови додаци. (Упореди фалсификована налицја слика 38 17 и 58).

Истим калупом кована су лица фалсификоване врсте 13 и прве варијанте фалсификоване врсте 14. (Упореди фалсификована лица слика 38, 17 и 58).

Исти калуп налицја служио је за ковање фалсификованих врста 14/3 варијанта, 20/ све 3 варијанте и 22/2 варијанта. Није искључено да је прво кована прва варијанта фалсификоване врсте 20. па онда све остале. То закључујемо на основу једне мале разлике која би могла да буде и грешка у ковању, настала услед зачепљења једног жљеба. (Упореди фалсификована налицја слика 40, 53, 54, 55 и 59).

15. в р с т а

Феудалац: Стефан (Лазаревић без владарског звања).

Опис лица: Дворедни натпис СТЕФ/АНЪ.

Опис налицја: Исус у мандорли.

Фалсификат: Сlike 42 (примерак из збирке С. Димитријевића).

Оригинал: Сlike 43 (примерак из збирке Љ. Ковачевића). У свему познато 8 примерака и то у 3 збирке.

Цртеж: Љубић, Таб. XII, 5.

Фалсификат објављен као оригинал: Р. Марић, Студије из српске нумизматике, Таб. XXIII, 1 — 2.

Напомене: С. Љубић је познавао два примерка.

Коришћење истих калупа: Један те исти калуп налицја коришћен је за израду фалсификованих врста 13, 15 и 21. (Упореди фалсификована налицја 36, 42 и 56).

16. в р с т а

Владар: Деспот Стефан (Лазаревић).

Опис лица: Велики равнокрак крст. У његовим пољима хоризонталан натпис Д/Е/СП/ОТ.

Опис налицја: Исус у мандорли.

Фалсификат: Сlike 44 (примерак из збирке С. Димитријевића).

Оригинал: Сlike 45 (примерак из збирке С. Димитријевића). У свему познато 12 примерака.

Цртеж: Љубић, Таб. XII, 13.

Напомене: Карактеристичне разлике између оригинала и фалсификата су облици слова Д, Е, Ц и О као и место и начин гранања крста. С. Љубић је знао само за један примерак.

17. врста

Владар: Деспот Стефан (Лазаревић).

Опис лица: Слова Д, ПТ поређана лево и десно и испред малог крина (код фалсификата уместо крина О) као централног мотива. У празнинама звезде.

Опис наличја: Исус у мандорли.

Фалсификати — варијанте: 1) На наличју, на боковима мандорле ништа — слике 46 (примерак из збирке С. Димитријевића). 2) На наличју, на боковима мандорле, по једна звезда — слике 47 (примерак из збирке С. Димитријевића).

Оригинал: Слика 48 (примерак из збирке С. Димитријевића). У свему познато 11 примерака.

Цртеж: Љубић, Таб. XII, 14.

Напомене: Грешка која се јавља на цртежу Љубића — слово О уместо крина, репродуцирано је и на фалсификату.

С. Љубић је знао за два примерка.

Коришење истих калуна: Исти калуп наличја служио је за израду обе варијанте ове фалсификоване врсте, с тим што су после откивања варијанте 1, додате звезде на боковима мандорле. (Упореди фалсификована наличја слика 46 и 47).

Калуп за израду лица заједнички је код обе варијанте. (Упореди фалсификована лица слика 46 и 47).

18. врста

Владар: Деспот Стефан (Лазаревић).

Опис лица: Око средњег слова Д поређана друга слова овим редом: горе К, лево Т, десно N, доле П.

Опис наличја: Исус седи на престолу без наслона на чијим боковима стоје стилизирани кринови.

Фалсификат: Слика 49 (примерак из збирке С. Димитријевића).

Оригинал: Слика 50 (примерак из збирке С. Димитријевића). У свему је познато 11 примерака.

Цртеж: Љубић, Таб. XIV, 16.

Напомене: У питању је врло мали новац. Код С. Љубића овај је натпис погрешно разрешен као *Константин* (С. Љубић, *Опис југославенских новца*, Загреб 1875, стр. 187-8). Да је у питању новац деспота Стефана утврдио је Р. Марић. (Р. Марић, *Студије из српске нумиз-*

матике, Београд, 1956, Таб. XXIV, 12). Види С. Димитријевић, *Проблеми српске средњовековне нумизматике II*, 121).

С. Љубић је знао за два примерка.

19. врста

Владар: Деспот Стефан (Лазаревић).

Опис лица: Троредни натпис: ДЕ/СПО/ТЬ.

Опис наличја: Равнокраки крст у чијим се пољима налазе шестокраке звезде.

Фалсификат: Слика 51 (примерак из збирке С. Димитријевића).

Оригинал: Слика 52 (примерак из збирке С. Димитријевића). То је уникат.

Цртеж: Љубић, Таб. XII, 22.

Напомене: У питању је мали новац.

С. Љубић је знао само за један примерак.

20. врста

Град: Скопље.

Опис лица: Дворедни натпис СКО/ПЛАЪ.

Опис наличја: Исус седи на престолу без наслона.

Фалсификати — варијанте: 1) Горе II стубића. На крају натписа једна звезда. Испод натписа две тачке: (.) — слике 53 (примерак из збирке С. Димитријевић). 2) Горе II или III стубића. На крају натписа само једна звезда. Испод натписа три тачке (...) — слике 54 (примерак из збирке С. Димитријевића). 3) На крају натписа звезда и цвет. Испод натписа три тачке (...) — слике 55 (примерак из збирке С. Димитријевића).

Оригинал: Није нађен.

Цртеж: Љубић, Таб. XIV, 28.

Фалсификат објављен као оригинал: 1) Р. Марић, *Студије из српске нумизматике*, Таб. XXIII, 17 — 18. 2) Д. Гај-Поповић и М. Васић, *Новац кроз векове*, сл. бр. 256.

Напомена: С. Љубић је знао само за један примерак.

Коришење истих калуна: Исти калуп наличја служио је за ковање фалсификованих врста 14/3 варијанта, 20/ све 3 варијанте и 22/2 варијанте. Није искључено да је прво кована прва варијанта фалсификоване врсте 20. па онда све остале. То закључујемо на основу једне мале разлике која би могла да буде и грешка у ковању, настала услед зачепљења једног жљеба. (Упореди фалсификована наличја слика 40, 53, 54, 55 и 59).

Калуп лица после откивања прве варијанте и добијања једне тачке служио је за израду

друге варијанте. После додатка једног цвета служио је за израду треће варијанте. (Упореди фалсификована лица слика 53, 54 и 55).

21. врста

Град: Призрен.

Опис лица: Дворедан натпис (растављена слова): ПРИЗР/ЕНЬ.

Опис наличја: Исус у мандорли.

Фалсификат: Слика 56 (примерак из збирке С. Димитријевића).

Оригинал: Слика 57 (примерак из збирке Археолошког музеја у Загребу). У свему познато два примерка.

Цртеж: Љубић, Таб. XIV, 27.

Напомене: С. Љубић је знао само за један примерак.

Коришћење истих калуна: Један те исти калуп наличја коришћен је за израду фалсификованих врста 13, 15 и 21. (Упореди фалсификована наличја слика 36, 42 и 56).

Истим калупом ковано је лице фалсификоване врсте 21 и друга варијанта фалсификоване врсте 22. (Упореди фалсификована лица слика 56 и 59).

22. врста

Град: Призрен.

Опис лица: Дворедни натпис (растављена слова): ПРИЗР/ЕНЬ.

Опис наличја: Исус седи на престолу без наслона.

Фалсификати—варијанте: 1) Горе IIII стубића.

На крају натписа три груписане тачке. На наличју на десној страни новца три паралелне водоравне црте — слике 58 (примерак из збирке С. Димитријевића). 2) Горе IIII стубића. На крају натписа ништа. На наличју на десној страни црте у облику слова ζ — слике 59 (примерак из збирке А. Станојвића).

Оригинал: Слика 60 (примерак из збирке Ермитажа у Лењинграду). У свему познато два примерка од ове диференциране врсте са имитираним натписом око Исуса који седи.

Цртеж: Љубић, Таб. XIV, 26.

Напомене: С. Љубић је знао само за један примерак.

Коришћење истих калуна: Калуп наличја фалсификоване врсте 14/1 варијанта коришћен је и код фалсификованих врста 7 и 22/1 варијанта, при чему су сукцесивно урезани нови додаци. (Упореди фалсификована наличја слика 38, 17 и 58).

Истим калупом ковано је лице фалсификоване врсте 21 и друга варијанта фалсификоване врсте 22. (Упореди фалсификована лица слика 56 и 59).

Исти калуп наличја служио је за ковање фалсификованих врста 14/3, варијанта, 20/ све варијанте и 22/2. варијанта. Није искључено да је прво кована прва варијанта фалсификоване врсте 20, па онда све остале. (То закључујемо на основи једне мале разлике која би могла да буде и грешка у ковању, настала услед зачепљења једног жлеба. (Упореди фалсификована наличја слика 40, 53, 54, 55 и 59).

23. врста

Феудалац: Неодређен.

Опис лица: Четвороредни натпис (растављена слова): БЛАГОУВѢРЪННЧ / ІЕДРЪ.

Опис наличја: Исус седи на престолу са наслоном.

Фалсификати — варијанте: 1) На крају првог и последњег реда ништа — слике 61 (примерак из збирке С. Димитријевића). 2) На крају првог и последњег реда три груписане тачке — слике 62 (примерак из збирке С. Димитријевића).

Оригинал: Слика 63 (примерак из збирке Археолошког музеја у Загребу). То је уникат.

Цртеж: Љубић, Таб. XV, 17.

Напомена: С. Љубић је приписао овај новац Дмитру трећем сину краља Вукашина. (С. Љубић, Опис . . ., стр. 190).

Љубић је знао за два примерка. Примерак са цртежа је исти што и примерак са фотографије.

Коришћење истих калуна: Један те исти калуп наличја служио је за израду обе варијанте ове фалсификоване врсте. (Упореди фалсификована наличја слика 61 и 62).

Један те исти калуп лица допуњен после откривања прве варијанте, служио је за израду друге варијанте. (Упореди фалсификована лица слика 61 и 62).

ГРУПИРАЊЕ ФАЛСИФИКАТА ПО ЗАЈЕДНИЧКИМ КАРАКТЕРИСТИКАМА

На основу изучавања специфичности расположивих примерака дошли смо до закључка да се све ове фалсификоване врсте могу разврстати у неколико група, и то:

I група фалсификованих врста има плитак заокругљени рељеф. Израђена од релативно меког метала, она је полирана, чиме је често по-

стизана вештачка излизаност. Услед полираности спољна ивица новца је често заокругљена. Ова се група фалсификованог новца лако патира и често налази са црнкастом патином.

По нашем мишљењу она је рабена из равних металних плочица равномерне дебљине које служе зубним техничарима за израду круница на шарповом апарату. Рељеф је вероватно утиснут на такве загрејане плочице путем пресе. Зато је он округласт и плитак.

II група фалсификованих врста кована је (а није пресована). Зато су ивице рељефа релативно оштре. Она је рабена из тврдог метала. Рељеф је раван и плитак. Посебну карактеристику представља релативно велики обим и готово кружан облик откованих примерака. То указује да су и овде коришћене плочице, али овог пута из тврдог метала.

Ова група обухвата фалсификоване врсте 2 (Андреаш), 6 (Никола) и 18 (ex Konstantin) —

Бр. врсте	Феудалац или владар	Калуп лица заједнички	Калуп наличја заједнички	Калуп лица различит	Калуп наличја различит
3	Гропа (сл. 4 и 5)	заједнички са допуном	заједнички	—	—
4	Гропа (сл. 9 и 10)	заједнички са једном допуном	допуњен калуп врсте 3 заједнички је и за врсту 4 са једном новом допуном код 2. варијанте	—	—
5	Бурђа I (сл. 8 и 9)	заједнички	заједнички са једном допуном	—	—
10	Влатко (сл. 26—28)	заједнички са једном и другом допуном	заједнички	—	—
11	Влатко са додатком VUOS (сл. 28—30)	заједнички са једном и другом допуном	заједнички, са допуном само код 3. варијанте	—	—
17	Стефан ДПТ (сл. 46—47)	заједнички	заједнички, са једном допуном	—	—
23	ex Dmir (сл. 61—62)	заједнички, са једном допуном	заједнички	—	—

Ова група обухвата фалсификоване врсте 1 (Бранка); 3 (Гропе); 4 (жупана Гропе); 5 (Бурђа I Балшића); 10 и 11 (Влатка); 17 (деспота Стефана Лазаревића); и 23 (наводног Дмитра). (Слике 1, 6, 7, 9, 10, 12, 13, 25, 26, 28, 29, 30, 45, 47, 61 и 62).

Погледајмо како су коришћени калупи унутар оних врста ове групе код којих има више варијанти. (Види табелу).

Из предњег прегледа видимо да су код ове групе фалсификованих врста варијанте постизане искључиво урезивањем допунских ознака у калуп.

Нама изгледа да ова група фалсификованих врста израбена на специфичан начин представља најстарију врсту фалсификата. Њене специфичности (плочице, преса, полирање) карактеристичне су за зубну технику.

(слике 3, 4, 16 и 49). Варијанте се појављују само код Андреаша. Наличја ове две варијанте рабена су различитим калупима (види напомену код врсте 2). Варијанта лица је добијена урезивањем допунских рупица на калуп лица, вероватно зуболекарском бор машином (сл. 3 и 4).

III група фалсификованих врста обухвата неколико малих кованих врста. Она је рабена са прилично упрошћеним натписима, у тврдом металу. Рељеф средње дубине. Стил слова карактеристичан. Ова група обухвата фалсификоване врсте 8 (Патриарх), 12 (Смил) и 19 (деспот Стефан Лазаревић) — (слике 20, 21, 32, 33, 34 и 51).

Осврнимо се на начин добијања варијанти код ове групе фалсификата, а код оних врста код којих се оне јављају.

Бр. врсте	Феудалац	Калуп лица заједнички	Калуп наличја заједнички	Калуп лица различит	Калуп лица различит
8	Патријарх (сл. 20 и 21)	заједнички, (са 1 допуном)	заједнички	—	—
12	Смила (сл. 32, 33 и 34)	заједнички за варијанте 1 и 2 са 1. допуном (сл. 32 и 33)	заједнички	нов калуп код 3. варијанте (сл. 34)	

Дакле са једним јединим изузетком код 3. варијанте лица Смила свака фалсификована врста ове групе кована је само калупом израбеним за ту врсту, а понекад и допуњеним (код варијаната).

IV група фалсификованих врста представља ковани новац израбен од тврдог метала који не оксидише, са потпуно равном површином новца. Натписи су рабени са много труда, имају плитак, равномеран и оштар рељеф. Па ипак, они се лако разликују од оригинала по сивкастој боји метала (код Рига беличастој), равной површини новца, одсутности оксида и равномерности рељефа.

Ова група обухвата фалсификоване врсте 9 (Риг), 13 и 14 (Јаков) 21 и 22 (Призрен) — (слике 22, 36, 38, 39, 40, 56, 58 и 59).

Код ње се јављају калупи наличја који су коришћени и за ковање групе V, тј. фалсификованих врста 7 (Вук), 15 (Стефан) и 20 (Скопље).

Погледајмо како су коришћени калупи код оних фалсификованих врста ове групе код којих постоје варијанте, или су у питању врсте чији су калупи коришћени за израду других фалсификованих врста.

Бр. врсте	Феудалац	Калуп лица заједнички	Калуп наличја заједнички	Калуп лица различит јавља се код врсте	Калуп наличја различит јавља се код врсте
13	Јаков (сл. 36)	Калуп је коришћен и код врсте 14/1 варијанте	—	14/1 вар. (сл. 38)	15 и 21 (сл. 42 и 56)
14	Јаков (сл. 38, 39 и 40)	Калуп врсте 13 и 14/1 вар. заједничке су. Он се јавља са 1. и 2. допуном	—	13 : 14/1 вар. (сл. 36 и 38)	7 и 22/1 вар.: 14/1 вар. (сл. 17 и 58:38) 20/1—3 вар. и 22/2 вар.: 14/3 вар. (сл. 53—55 и 59 : 40)
21	Призрен (сл. 53)	Калуп је коришћен и код врсте 22/2 вар.	—	22/2 (сл. 59)	13 и 15 (сл. 36 и 42)
22	Призрен (сл. 58 и 59)	Калуп врсте 21 коришћен је и код врсте 22/2 вар. Он се јавља као заједнички са 1 додатком	—	21 : 22/2 вар. (сл. 56 и 60)	7 : 14/ вар.: 22/1 вар. (сл. 17, 38 и 58) 20/1—3 вар. и 14/3 вар.: 22/2 вар. (сл. 53—55 и 40 : 59)

Дакле, док се лица фалсификованих врста ове групе делимично кују са истих, односно допунских калупа, а само делимично са других калупа истог феудалца или града, наличја фалсификованих врста ове групе сва су кована калупима који су служили и за искивање других врста.

V група фалсификованих врста кована је у дубоком рељефу (специјално Скопље).

Ова група обухвата фалсификоване врсте: 7 (Вук), 15 (Стефан Лазаревић без звања и 20 (Скопље).

Калупи наличја ових врста јављају се и код групе IV и то:

- а) Калуп наличја врсте 14/1 варијанта (IV група) јавља се после урезивања 1. допуне код врсте 7 (V група), а после урезивања 2. допуне код врсте 22/1 варијанта (IV група). — (Упореди слике 38, 17 и 58).
- б) Калуп наличја врста 13 и 21 (IV група) јавља се и код врсте 15 (V група). — (Упореди слике 36, 56 и 42).
- в) Калуп налицја врста 14/3 варијанта (IV група) и 22/ прва варијанта (IV група), јавља се и код врсте 20 све три варијанте (V група) — (Упореди сл. 40, 59 и 53—55).

Узмемо ли у обзир

- 1) Да се код калупа а) смењује врста 14/1, 7 и 22/1, тј. IV, V и IV група (упореди сл. 38, 17 и 58).
- 2) Да је овај калуп (врста 22 прва варијанта) касније добио допуне код врсте 14/2 и 3 варијанта (IV група). (Упореди сл. 58, 39 и 40).
- 3) Да се тако измењен калуп 14/3 варијанта (IV група) опет јавља код врсте 20, све три варијанте (V група). (Упореди сл. 40 и 53—55). Видимо да су IV и V група коване у исто време.

Читава V група фалсификованих врста знатно се приближује оригиналним примерцима српског средњовековног кованог новца. Ове се фалсификоване врсте ипак видно разликују начином израде.

VI посебну групу представља фалсификована врста 16 (деспот Стефан Лазаревић — звање деспот у крсту — слика 44) рађена у врло квалитетној техници. Калупи за израду ове врсте рађени су тако фино да би се без упоребења са оригиналом примерци ове фалсификоване врсте тешко могли разликовати од осталих оригиналних примерака. Површине појединих слова и врста а посебно читавог наличја веома су сличне оригиналним примерцима. Па ипак велике разлике које постоје у облицима слова

и стилу читаве предње стране па чак и извесна разлика у металу, омогућавају да се после упознавања оригиналних примерака ова фалсификована врста лако диференцира од прве.

ЗАКЉУЧАК

Ако погледамо које су врсте имитиране-фалсификоване видимо да су то биле најређе врсте српског средњовековног новца.

а) Код врста које се јављају у књизи Љубића имитиране су само врсте са 1 — 2 примерака.

б) Једино се код врло ретког феудалца Николе Алтомановића појављују имитације код врсте која се код Љубића помиње у 6 примерака.

в) Уз то имитиране су и неке врло ретке врсте које су нађене после Љубића (нпр. новац патријарха и челника Смила, новац Јакова са Исусом који стоји).

Од 23 имитиране врсте 18 припадају новцу феудалаца или градова од којих је сачуван релативно мали број примерака. То су: Бранко Младеновић, Андреаш Вукашиновић, жупан Гропа (2 врсте), Бураћ I Балшић, жупан Никола Алтомановић, Патријарх, жупан Риг (?), Влатко (2 врсте), Смил, Јаков (2 врсте), Костадин (по Љубићу), Дмитар (по Љубићу), Скопље и Призрен (2 врсте).

Од феудалаца често заступљених у нумизматици појављују се само два и то са врло ретким врстама, Вук Бранковић (1 врста) и Стефан Лазаревић (4 врсте).

Пошто продуцент ових имитација није имао оригиналне примерке ових веома ретких врста српског средњовековног новца калупи су углавном резани на основу цртежа објављених у књизи С. Љубића.² Зато ове имитације садрже грешке које се јављају у таблама Љубића (нпр. О уместо крина код врсте 17). Извесне разлике које постоје у односу на цртеже С. Љубића, настале су додавањем, тј. накнадним урезивањем у калуп допунских тачака (можда бушењем рупица зуболекарском бор машином), звездица (нпр. код Скопља) стубића и цветова или додавањем наличја са неке друге врсте. Тако је добијена укупно 41 варијанта.

Једино код нових постљубићевских врста они су рађени по новообјављеним студијским публикацијама.

Многи су од тих примерака накнадно патинирани, понекад врло успело. Други су углавном без патине, пошто је неке врсте легуре не примају тако лако. (нпр. Призрен, Риг).

Из изложених карактеристика постојећих имитација, посебно из примерака прве групе ра-

² С. Љубић, Опис југославенских новца, Загреб 1875.

бених на равним плочицама путем пресе, а касније полираних, видимо да је читава ова група новца везана за лице које је очевидно познавао зубну технику.

Творац ових имитација је по свој прилици један београдски зубни техничар из Балканске улице, за кога се већ у предатном периоду знало да је покушавао да изради имитације античког новца путем пресе. (Њега је један угледан члан Српског нумизматичког друштва затекао када је штанцовао вруће плочице кљештима у којима су били углављени калупи, и испричао о томе после Другог светског рата на састанку друштва. Овај је зубни техничар био познат свим предатним нумизматичарима као растурач античких фалсификата.

Побројане имитације српског средњовековног новца на основу изјава предатних нумизматичара продаване су уочи Другог светског рата као оригинали, и то углавном преко антикварнице беломигранта Рудничког (која је била на почетку улице Милоша Великог са десне стране), који их је продавао по 300 динара комад.

Други предатни растурач ових имитација био је предатни сакупљач Зарија Марковић.

Оне су се први пут појавиле негде после 1934. године³ и продаване су неколико година пре Другог светског рата.

Многи неискусни београдски нумизматичари набављали су ове имитације као оригинале. Тек

³ Ово тврдим са потпуном сигурношћу пошто сам као студент, у време мог боравка у Београду, редовно обилазио ову антикварницу и куповао у

кад су се те „реткости“ намножиле ти сакупљачи су почели да схватају да су у питању фалсификати.

У току окупације Народна банка је захваљујући неким „експертима“ који су истакли паролу о спасавању националног блага уложила велики новац у куповину 81 примерака ових имитација, које је платила као ретке оригинале. Они се још увек налазе у збирци Народне банке СФРЈ.

Користим прилику да скренем пажњу на најновију групу фалсификата српског средњовековног новца, на златне примерке таквог новца које последњих година долазе из Италије, а које су рабене са истим представама и натписима као и постојећи српски средњовековни динари, ковани у сребру.⁴

Сергије ДИМИТРИЈЕВИЋ

њој стари новац. Пошто сам отишао у Француску у децембру 1934. године, категорички тврдим да их до тада није било у продаји. Све примерке из моје збирке набавио сам после Другог светског рата од предатних нумизматичара, а у сврху студијског изучавања ових имитација и добијања комплетног увида у ове емисије. То није било ни лако ни јевтино пошто су многи сакупљачи били уверени да су у питању оригинали.

Сви предатни београдски нумизматичари које сам консултовао везивали су набавку ових примерака за период 1935/6 — 1941.

⁴ Све примерке на сликама фотографисао је С. Димитријевић. Снимци су увеличани сiгса 9 пута у односу на оригинал, тј. један дужински сантиметар претворен је у три.

IMITATIONS MODERNES DES MONNAIES D'ARGENT SERBES MÉDIÉVALES

Dans les années 1935—1941 ont fait leur apparition sur le marché des imitations de monnaies serbes médiévales, frappées ou faites par impression, et qui se vendaient comme des originaux.

L'auteur a pu identifier en tout 23 fausses espèces de monnaies serbes médiévales, ou plus précisément 41 variantes de ces imitations.

Les imitations comprennent les plus rares espèces de monnaies serbes médiévales publiées dans le livre de Š Ljubić (Opis jugoslavenskih novaca, Zagreb 1875), forgées dans un ou deux exemplaires (à l'exception de l'espèce de Nikola Altomanović, connue en six exemplaires), de même que plusieurs espèces rares trouvées et publiées après la parution de ce livre.

Sur les espèces imitées, 18 appartiennent au monnayage des seigneurs féodaux ou à des villes, dont les exemplaires préservés sont peu nombreux. Ce sont: Branko Mladenović, Andreaš Vukašinić,

le »župan« Gropa (2 espèces), Djurdj Ier Balšić, le »župan« Nikola Altomanović, le Patriarche, le »župan« Rig (?), Vlatko (2 espèces), Smil, Jakov (2 espèces), Kostadin (d'après Ljubić), Dmtitar (d'après Ljubić), Skoplje et Prizren (2 espèces).

Des seigneurs féodaux dont le monnayage est bien connu, seulement deux sont représentés et encore avec de espèces rares: Vuk Branković (1 espèce) et Stefan Lazarević (4 espèces).

Les illustrations des faux sont données parallèlement aux originaux.

On distingue six groupes de faux d'après la technique de fabrication. Dans certains groupes on constate le changement de place des revers. Les variantes ont été obtenues par l'addition de points, étoiles, colonnettes et fleurs dans le moule, ou bien en utilisant le droit d'un autre groupe.

Sergije DIMITRIJEVIĆ

1

2

3

Сл. 1. — Фалсификат динара Бранка Младеновића (1. врста).
 Сл. 2. — Оригинал динара Бранка Младеновића.
 Сл. 3. — Фалсификат динара Андреаша Вукашиновића (2. врста — 1. варијанта).
 Fig. 1. — Faux dinar de Branko Mladenović (1ère espèce).
 Fig. 2. — Dinar authentique de Branko Mladenović.
 Fig. 3. — Faux dinar d'Andreáš Vukašinić (2ème espèce, 1ère variante).

4

5

6

- Сл. 4. — Фалсификат динара Андреаша Вукашиновића.
(2. врста — 2. варијанта).
- Сл. 5. — Оригинал динара Андреаша Вукашиновића.
- Сл. 6. — Фалсификат динара Гропе (3. врста — 1. варијанта).
- Fig. 4. — Faux dinar d'Andrejaš Vukašinić.
(2ème espèce, 2ème variante).
- Fig. 5. — Dinar authentique d'Andrejaš Vukašinić.
- Fig. 6. — Faux dinar de Gropa (3ème espèce, 1ère variante).

7

8

9

Сл. 7. — Фалсификат динара Гропе (3. врста — 2. варијанта).
Сл. 8. — Оригинал динара Гропе.
Сл. 9. — Фалсификат динара жупана Гропе (4. врста — 1. варијанта).
Fig. 7. — Faux dinar de Gropa (3ème espèce, 2ème variante).
Fig. 8. — Dinar authentique de Gropa.
Fig. 9. — Faux dinar du »župan« Gropa (4ème espèce, 1ère variante).

10

11

12

- Сл. 10. — Фалсификат динара жупана Гропе (4. врста — 2. варијанта).
 Сл. 11. — Оригинал динара жупана Гропе.
 Сл. 12. — Фалсификат динара Бурђа I Балшића (5. врста — 1. варијанта).
 Fig. 10. — Faux dinar du »župan« Gropa (4ème espèce, 2ème variante).
 Fig. 11. — Dinar authentique du »župan« Gropa.
 Fig. 12. — Faux dinar de Djurdje Ier Balšić (5ème espèce, 1ère variante).

13

14

15

Сл. 13. — Фалсификат динара Бурџа I Балшића (5. врста — 2. варијанта).

Сл. 14. — Оригинал динара Бурџа I.

Сл. 15. — Фалсификат динара жупана Николе Алтомановића (6. врста).

Fig. 13. — Faux dinar de Djurdje Ier Balšić (5ème espèce, 2ème variante).

Fig. 14. — Dinar authentique de Djurdje Ier.

Fig. 15. — Faux dinar du «župan» Nikola Altomanović. (6ème espèce).

16

17

18

Сл. 16. — Оригинал динара жупана Николе Алтомановића.
 Сл. 17. — Фалсификат динара Вука Бранковића (7. врста).
 Сл. 18. — Оригинал динара Вука Бранковића.
 Fig. 16. — Dinar authentique du »župan« Nikola Altomanović.
 Fig. 17. — Faux dinar de Vuk Branković (7ème espèce).
 Fig. 18. — Dinar authentique de Vuk Branković.

19

20

21

- Сл. 19. — Фалсификат новца патриарха (8. врста — 1. варијанта).
 Сл. 20. — Фалсификат новца патриарха (8. врста — 2. варијанта).
 Сл. 21. — Оригинално новца патриарха.
 Fig. 19. — Fausse monnaie de patriarche (8ème espèce, 1ère variante).
 Fig. 20. — Fausse monnaie de patriarche (8ème espèce, 2ème variante).
 Fig. 21. — Monnaie authentique du patriarche.

22

23

24

- Сл. 22. — Фалсификат новца жупана Рига (?) (9. врста).
 Сл. 23. — Оригинал новца жупана Рига (?).
 Сл. 24. — Фалсификат новца Влатка Хранотића (10. врста — 1. варијанта).
 Fig. 22. — Fausse monnaie du »župan« Rig (?) (9ème espèce).
 Fig. 23. — Monnaie authentique du »župan« Rig (?).
 Fig. 24. — Fausse monnaie de Vlatko Hranotić (10ème espèce, 1ère variante).

25

26

27

Сл. 25. — Фалсификат новца Влатка Хранотића (10. врста — 2. варијанта).

Сл. 27. — Оригинал новца Влатка Хранотића (без ситног натписа доле).

Сл. 26. — Фалсификат новца Влатка Хранотића (10. врста — 3. варијанта).

Fig. 25. — Fausse monnaie de Vlatko Hranotić (10ème espèce, 2ème variante).

Fig. 26. — Fausse monnaie de Vlatko Hranotić (10ème espèce, 3ème variante).

Fig. 27. — Monnaie authentique de Vlatko Hranotić (manque la petite inscription en bas).

28

29

30

- Сл. 28. — Фалсификат новца Влатка Хранотића (11. врста — 1. варијанта).
 Сл. 29. — Фалсификат новца Влатка Хранотића (11. врста — 2. варијанта).
 Сл. 30. — Фалсификат новца Влатка Хранотића (11. врста — 3. варијанта).
 Fig. 28. — Fausse monnaie de Vlatko Hranotić (11ème espèce 1ère variante).
 Fig. 29. — Fausse monnaie de Vlatko Hranotić (11ème espèce, 2ème variante).
 Fig. 30. — Fausse monnaie de Vlatko Hranotić (11ème espèce, 3ème variante).

31

32

33

- Сл. 31. — Оригинална новца Влатка Хранотића (са ситним натписом VUOS).
 Сл. 32. — Фалсификат новца челника Смил (12. врста — 1. варијанта).
 Сл. 33. — Фалсификат новца челника Смил (12. врста — 2. варијанта).
 Fig. 31. — Monnaie authentique de Vlatko Hranotić (avec petite inscription VUOS).
 Fig. 32. — Fausse monnaie du »čelnik« Smil (12ème espèce, 1ère variante).
 Fig. 33. — Fausse monnaie du »čelnik« Smil (12ème espèce, 2ème variante).

34

35

36

- Сл. 34. — Фалсификат новца челника Смила (12. врста — 3. варијанта).
 Сл. 35. — Оригинал новца челника Смила.
 Сл. 36. — Фалсификат новца феудалца Јакова (13. врста).
 Fig. 34. — Fausse monnaie du »čelnik« Smil (12ème espèce, 3ème variante).
 Fig. 35. — Monnaie authentique du »čelnik« Smil.
 Fig. 36. — Fausse monnaie du seigneur Jakov (13ème espèce).

37

38

39

- Сл. 37. — Оригинал новца феудалца Јакова (На наличју Исус стоји).
 Сл. 38. — Фалсификат новца феудалца Јакова (14. врста — 1. варијанта).
 Сл. 39. — Фалсификат новца феудалца Јакова (14. врста — 2. варијанта).
 Fig. 37. — Monnaie authentique du seigneur Jakov (Jésus debout, au revers).
 Fig. 38. — Fausse monnaie du seigneur Jakov (14ème espèce, 1ère variante).
 Fig. 39. — Fausse monnaie du seigneur Jakov (14ème espèce, 2ème variante).

40

41

42

- Сл. 40. — Фалсификат новца феудалца Јакова (14. врста — 3. варијанта).
 Сл. 41. — Оригинал новца феудалца Јакова (На наличју Исусе седи).
 Сл. 42. — Фалсификат новца господина Стефана Лазаревића (15. врста).
 Fig. 40. — Fausse monnaie du seigneur Jakov (14ème espèce, 3ème variante).
 Fig. 41. — Monnaie authentique du seigneur Jakov (Jésus assis, au revers).
 Fig. 42. — Fausse monnaie du seigneur Stefan Lazarević (15ème espèce).

43

44

45

- Сл. 43. — Оригинал новца господина Стефана Лазаревића.
 Сл. 44. — Фалсификат динара деспота Стефана Лазаревића (16. врста).
 Сл. 45. — Оригинал динара деспота Стефана Лазаревића.
 Fig. 43. — Monnaie authentique du seigneur Stefan Lazarević.
 Fig. 44. — Faux dinar du despote Stefan Lazarević (16ème espèce).
 Fig. 45. — Dinar authentique du despote Stefan Lazarević.

46

47

48

Сл. 46. — Фалсификат динара деспота Стефана Лазаревића (17. врста — 1 варијанта).

Сл. 47. — Фалсификат динара деспота Стефана Лазаревића (17. врста — 2. варијанта).

Сл. 48. — Оригинал динара деспота Стефана Лазаревића.

Fig. 46. — Faux dinar du despote Stefan Lazarević (17ème espèce, 1ère variante).

Fig. 47. — Faux dinar du despote Stefan Lazarević (17ème espèce, 2ème variante).

Fig. 48. — Dinar authentique du despote Stefan Lazarević.

49

50

51

Сл. 49. — Фалсификат динара деспота Стефана Лазаревића (18. врста).

Сл. 50. — Оригинал динара деспота Стефана Лазаревића.

Сл. 51. — Фалсификат новца деспота Стефана Лазаревића.

Fig. 49. — Faux dinar du despote Stefan Lazarević (18ème espèce).

Fig. 50. — Dinar authentique du despote Stefan Lazarević.

Fig. 51. — Fausse monnaie du despote Stefan Lazarević (19ème espèce).

52

53

54

Сл. 52. — Оригинална новца деспота Стефана Лазаревића.
 Сл. 53. — Фалсификат новца града Скопља (20. врста — 1. варијанта).
 Сл. 54. — Фалсификат новца града Скопља (20. врста — 2. варијанта).
 Fig. 52. — Monnaie authentique du despote Stefan Lazarević.
 Fig. 53. — Fausse monnaie de la ville de Skoplje (20ème espèce, 1ère variante).
 Fig. 54. — Fausse monnaie de la ville de Skoplje (20ème espèce, 2ème variante).

55

56

57

- Сл. 55. — Фалсификат новца града Скопља (20. врста — 3. варијанта).
 Сл. 56. — Фалсификат новца града Призрена (21. врста).
 Сл. 57. — Оригинал новца града Призрена. (На наличју Исус у мандорли).
 Fig. 55. — Fausse monnaie de la ville de Skoplje (20ème espèce, 3ème variante).
 Fig. 56. — Fausse monnaie de la ville de Prizren (21ème espèce).
 Fig. 57. — Monnaie authentique de la ville de Prizren (Jésus dans la mandorle).

58

59

60

Сл. 58. — Фалсификат новца града Призрена (22. врста — 1. варијанта).
 Сл. 59. — Фалсификат новца града Призрена (22. врста — 2. варијанта).
 Сл. 60. — Оригинал новца града Призрена. (На наличју Исус седи).
 Fig. 58. — Fausse monnaie de la ville de Prizren (22ème espèce, 1ère variante).
 Fig. 59. — Fausse monnaie de la ville de Prizren (22ème espèce, 2ème variante).
 Fig. 60. — Monnaie authentique de la ville de Prizren (Jésus assis, au revers).

61

62

63

Сл. 61. — Фалсификат новца неодређеног феудалца (23. врста — 1. варијанта).
 Сл. 62. — Фалсификат новца неодређеног феудалца (23. врста — 2. варијанта).
 Сл. 63. — Оригинал новца неодређеног феудалца.
 Fig. 61. — Fausse monnaie d'un seigneur indéterminé (23ème espèce, 1ère variante).
 Fig. 62. — Fausse monnaie d'un seigneur indéterminé (23ème espèce, 1ère variante).
 Fig. 63. — Monnaie authentique d'un seigneur indéterminé.